

հնար է շուտ, քանզի մինչև որ այն պահանջները չը շնորհուին, ոչ Բ. Պուտը կրնայ օգուտ քաղել գաւառէ մը որ կրնայ ըլլալ Թուրքիոյ ամենէն ծաղիկայ գաւառը, և ոչ օտար յօդուածագիրք և օտար կառավարութիւնք կը դարձին յուզելէ այն խնդիրը:

Ալեքիմի՝ մէջ հետեւեալ տողերը կը կարգաբեր.

«Ապտ. 3 Թուոյ Կ. Պոլսէն քառուած Արեւելի հեռագիր մը կրէսէ—Հայոց Պատրիարք Ներսէս արքայան Լորտ. Տիւֆլիսի մատոյց բարեխոսութեանց ծրագիր մը, որը Հայաստանի մէջ գործարդան կը փափաքի: Պատրիարքը կը յանձնարարէ նախ որ Նուպար փաշա ընդհանուր կառավարէ անուանուի Հայաստանի գաւառացի համար, և միտ գաւառացի մէջ՝ Վարչութեան պետերն այսինքն կառավարէք՝ իսլամ լինին Հայ օգնականներով, կամ փոխարքայաբար ժողովրդեան մեծամասնութեան կրօնին հաստատու: Լորտ. Տիւֆլիսի տարիներ այս տառապանքներէն ըսելով թէ հիւսկոտայան տեղեկագրաց նայելով՝ իսլամ ժողովուրդն այնքան մեծամասն է որ ընդհանուր կառավարիչը կը կրնար քրիստոնէս ալ լինիլ Ներսէս Արքեպիսկոպոսի յայտած յիշեցուց Ն. Վեմոթեան թէ ինք Տեղեկան եղած էր Արքեպիսկոպոս Սահմանադրութեան, որ Քրիստոնէս ընդհանուր կառավարիչ մը հաստատուած է անդ, թէ և իսլամ բնակիչք մեծամասն են: Հանրաձայն թէ սակայն թէ իսլամը և Քրիստոնէսը միմասն երջանուպէս կարգին Արքեպիսկոպոս մէջ: Պատրիարքը պիտի նաև թէ Հայ ժողովուրդն իսլամ բնակիչներէ աւելի որ Վանայ, Մշոյ, Ջէյ-Թիւսի և Հաճընի գաւառացի մէջ: Նուպար փաշայի անուանումը գառ, Ներսէս արքայան կը խնդրէ ստիպողապէս որ իսլամաց կրօնական օրէնքն, այն է Ներսէս գործադրելի չը լինի իսլամաց և Քրիստոնէսի միջև ծագած դատերու համար, ստիպանութիւնը բաղկանայ նոյն տեղերու մարդոցմ որ պաշտօն պիտի փարէ, և միայն հաստատուն բնակութիւն ունեցող քուրքը նկատուին իրբէ քաղաքացի: Ներսէս արքայան կառավարէ նաև որ տեղական հաստատութիւն մասն իւրաքանչիւր նահանգի մէջ պահուի զպրօքաց և հանրօգուտ շինութեանց յատկացուելու համար: Ի վերջոյ, Ներսէս Արքեպիսկոպոս վերջին պատերազմի ժամանակ, Ռուսիոյ կողմէ կղած փորձերուն հաջողակ, որ կողեր ինքն ձգել գանձք, և կրէ թէ միայն այդ իրողութիւնը կրայնադրութիւն մը կրնայ լինել առ Սուլթանն իրենց ապագայ հաստատութեան, եթէ ընդունուի իւր բարեխոսութեանց ծրագիրը:»

«Սեմազուլի» մէջ ալ հետեւեալ տողերը կը կարգաբեր:

«Երէկ գրած էինք թէ տերութեանց դեպքաները ուրբաթ օր (Թուսոյ դեպքանատար ժողով մը ընելով, Հայաստանի բարեխոսութեանց խնդրոյն վրայ խորհրդակցել են:

«Ստուգեցինք որ դեպքանք սոյն ժողովին մէջ որոշուի են հաւաքական շարժում մը ընել Բ. Վրան մօտ և երէկ որ արտաքին գործոց նախարարին ընդունելութեան օրն էր, Հայաստանի բարեխոսութեանց մասին իրենց խնդիր հաւաքարար Ասիմ փաշայի ներկայացուցիչը են:»

(Հայրենիք)

անատուութեանը և հասարակ ընտրական ցոյցերին, Գերմանիայի մէջ այժմ շահագրգիռ զբաղած են արտաքին գործերու Արքեպիսկոպոս Գրիգորի և Տիւֆլիսի Արքեպիսկոպոս Գրիգորի հետ, որ կը հաստատուի իրարման Հուսիսային Թուրքիոյ սոցիալիստիկ Կուսակցութեան և Ալեքիմի: Գերմանիայի յարաբերութիւնները Գրիգորի հետ նոյնպէս լաւանում են: Բացի այդ պրատական կառավարութիւնը աշխատում է հաշտել զԳերմանական կառավարական կառավարչներին հետ, որոնց համար անուանելի էր Գերմանական կառավարութեան բողոքական քաղաքականութիւնը և կեղեցական հարցերի վերաբերութեամբ: Այնքան է որ կամօղիկ հոգեդրականութեան դեմ ուղղակի կուլտուրական պատերազմի դադարմանը նպատակ են թէ ներքին և թէ արտաքին քաղաքական պատճառներ:

Սոցիալական կուսակցութեան անդամ Արեւիկոս Նորիսեան ճիւղերին մէջ դարձեալ մի ձայն արտասանել Գերմանիայի այժմեան պետական դրութեան և իշխանութեանը սոցիալական քաղաքականութեան մասին: Արեւիկոսի կարծիքով, իշխանութեանը Գերմանիայի մէջ վերջնականապէս սոցիալական կարգեր մը մտցնել, թէ թուրք բանօրններն սպաշտուելու օրէնքից նա հրատարակել մի օրէնք աշխատանքի իրաւունքի մասին: Արեւիկոս չէ հաւատում որ իշխանութեանը կարողանայ իրագործել այդպիսի մի խնդիր: Այլ գործը մի մարդու ուժերից վեր է և կարող է կատարվել միայն ժողովրդի ընդհանուր աշխատանքներով: «Բնական միայն այն ժամանակ կարող է սոցիալական ընդդիմադրութեան առաջնութեանը, սոսց նա, կրք նա կեղծարարայ ժողովրդի կրք, կրք սոցիալիստներին կազատէ պատիժները, կը փոխէ պատերազմական դրութիւնը, մի խօսքով կրք նա կը մերժի իր ամբողջ անցեալ գործունէութիւնը: Սոցիալական վերանորոգութիւնը կարող է կատարվել միայն ժողովրդից, իսկ Բիւսարիկն այդ գործի մէջ կատարեալ անաջողութիւն է սպասում: Սոցիալիստները երբէք չեն օգնել իշխանութեանը: Նրանք կը զննեն իրաւունքները, բայց գործնալ առկի կը պահանջեն: Նախկին քրիստոնէսների նման նրանք կը պատերազմեն, մինչև յայժմոց հանդիսանան, այսինքն մինչև որ կը ստանան այն բոլորը, ինչ որ պահանջում են:»

ՏՈՒՆՍՈՒ

Արժիրայի և Տուսիսի գործերը անհանրապետութիւն են պատճառում Փրանսիական կառավարութեանը Մի ամբողջ բանակ գտնում է Արժիրայի և Տուսիսի մէջ, իսկ գեներալ Լոտիոս դարձաւ 20000 մարդ օգնական զօրքեր է պահանջում: Գործը հեռոցհեռ կը խրճարվում է: Տուսիսի հարցը, որ անօր աննշան էր թուում, այժմ մեծ դժուարութիւններ է յարուցանում, այնպէս որ Փրանսիական կառավարութիւնը շատ քիչ ժամանակ է նուիրում միջազգային յարաբերութիւններին: Թափառական արտերկրի գործարարները յայտնել շատ հեշտ էր, բայց այդքան հեշտ չէ ծնել նրանց ազգային-կրօնական ոգին:

«Paris» լրագրի թղթակիցը միջոց է գտել իսպաից համար Փրանսիական միլիտարիստ-դապաշ Ռուստանի հետ Տուսիսի գործերի մասին: Վերջինը ի միջի այլոց նկատել է, որ այժմ պէտք է գործեն Փրանսիական զօրքերը: Ռուստան հիւրեց այն լուրը, իբր թէ բէյի և գեներալ Լոտիոսի յարաբերութիւնները թշնամական են: Անհրաժեշտ է թողլ տալ գեներալ Լոտիոսին պատ գործել և բաւականապէս փող և զինուորներ տալ, որպէս զի նա կարողանայ 20,000

զինուորներով արշաւել Կերմանի վրայ: Գեներալ Լոտիոս յոյս ունի ծնելի ապստամբութիւնը միայն այն դէպքում, եթէ 20,000 զինուորներ ուղարկվեն: Բէյի զօրքերի մասին անդրադալ է յոյս դնել: Փրանսիան ինքը պէտք է վճարողական հարուած հասցնի ապստամբութեանը: Ռուստան փախչի մէջ պաշտպանում է Լոտիոսի օտարախօսութիւնը:

ՆԱՄԱԿ ԹՈՒՐԿՈՒՍՏԻՑ

Կ. Պոլսէն, 1 սեպտեմբեր 1881

«Մշակ» քաղաք պայքարն Կ. Պոլսոյ գործիչներուն դժմ ապագայն չը պիտի մնայ բնաւ: Աստիք թէպէտ անուղղելի կրնայ համարուին, բայց կարելի չէ որ վերջնական ինքզինքնին քիչ մը չուղղեն, մասնակցով որ անշահաւոր անուղղաօրէնքն զրուցանու վերս: Քիչ ատենէն ցոյց կուտանք թէ մեր ազգին պէտ արարում մէկ ազգին մէջ որքան աւելի օգտակար են խիստ և անաշտ խօսքերը, քան թէ շահանք և իմար զոգրութիւնները:

«Մշակ» իր բնապատմութիւնները զկառարարական նախ մտածելով մտ ուղղած է այժմ, վասն զի նա հանցած է ինչ նա պէտք է ամենին առաջ ուղիղ ճանքուն վրայ դնել: Հասարակութիւնները, Պատերազմ օգնանքներն պէտ, միշտ յառաջ նստողով մը կը հետին անխորտուր: Այս տեղի հասարակութեան առաջնորդներն ալ զգալագաբար միայն լրագիրներն են: Կրնաք ուրեմն մտկայարել թէ այս միջոցին ուր կրնանք և ինչ է մեր բարոյականութեան աստիճանը: Աստուար թերթ մը պէտք է հիմնել հոս, միմիայն արձանագրելու համար հրատարակվել լրագիրներուն աննօրնայ յիմարութիւնները, հակաութիւնները, անթիւր մարտակարգեր և պրճակ չուղարկութիւնները, և մէկ մարդ մը շատ ժամանակ ունենալու է զիտեն: Համար թէ ինչ է այդ խոսքերը կոչված մարտականներուն բարքը, որքան մէկ որ մը տեղ օգիտ հետ կուտ առած են ինչքէ և արժանապատուութիւն քաղած անշահաւոր լաւները: Երանի ձեռ որ այդ օրագիրներն շատերը չը տեսնալու դատապարտված էք: Ենթեք որ յանախա կը սերներ կարծեաց, ազատութիւնը, բայց ոչ վնասաբեր ուղղութիւնը, չը պիտի նշանակուի ամենին եթէ որ մը այդ պայգիներն մեծ մասը— չըսենք ամենքը— այս կամ այն պատճառով դադարեն հրատարակվել: Այլ լրագիր սովից ժողովրդին յառաջդիմութեանը բնա վնաս չէ կարող զար: Ընդհակառակը:

«Մշակ»-ի 133 թէին մէջ ծանուցիչ էրք թէ իշխան Ն. Աւետառեան Կ. Պոլսէն Թիֆլիս գտնաւոր պատեր է թէ ինչպէս այս տեղի նայ խնդիրները ծառայի պէտ ժամանակ կը պատեն եղբի իրան իրա՞մ պարտիկին նախատեսակներն մէջ: Իրանի որ պ. Աւետառեան երկու օր վերջը յայտարարել է թէ ինքը ամենին ծաղրած չէ Կ. Պոլսոյ հայերն և խոսքերներն և թէ շատ ընդունակ է իրեն այստեղ եղած ընդունելութեանը համար: Այս յայտարարութիւնը շատ շատ իշխան Աւետառեանի քաղաքակրթութիւնը ցոյց հաւաքայ: Բայց զիմացը խնդրով թէ նա ամենին չէ բաւ մասնաւորապէս թէ իբր խոսքերը ստորկ laquais-ներու պէտ չեն սպասած պանդուկի դաժնապարտ մտքը, վասն զի սպասելին ստոյգ է, Իշխանին անապատելի հարստութիւնը լսելով վերջը, անուցմը շատերը, ընդ որս Երանի, Մատուլի, Լայպի, Թերթիսիանի խոսքերներն, գովասանքներով լեցուն յօդուածներ գրելին, կանխապէս, անոր վրայ, և յետոյ կրք զիմացին իշխանին տօնք անոր 202 ափ և Լի շորհակաութիւնները ստանալու համար, առանց ընդունուելու ձեռքերին դատարկ ետ դարձան: Բայց ինչ ընելին, զրվածք գրված էր իմաց Աւետառեան մնար հոս դեռ 15 օր, և կը տեսնէք թէ այն մարդիկները ինչ գայլակազական բաներ պիտի ընեն վրան: Ինչպէս անոր բարեմասնութիւնները մէկի մէկի պիտի նուազանային: Աւետառեան շատ խելացիութիւնը ըրաւ սակէ շուտով փախուելու:

Թող զրված իրազմը նարուտ մը զայ Թուսիայէն այստեղ և առաւանձնեն նարուտ մը, թող այդ մարդը ոչինչ մէկ բան ըրած ըլլայ ազգին, թող վերջին իմարը ըլլայ—յիմար նարուտներն են մեզի պակաս—և կը տեսնաք թէ կրկինքն բարձրութիւնը քիչ պիտի զայ խնայիչներուն: այդ պարտը բարձրացնելու համար:

Ձեր պատուական աշխատակիցը, պ. Կ. Նիկողոսեան, շատ պակասաբար գտնուած է հոս և կը ծանախել զարի որ ճարտար քուրք Ենար չը բերելու համար, որ պատահակապէս ծաղիկները գտնել: Այս կանխապատկախ խոսքն անխելիչ չունենալու, կամ սակէ ճիշդ խօսելով մարտիկներ և վատութիւնը քաղաքակրթութեանը, լրագիրները միայն կը յարձակին հիմա իր անձնականութեանը վրայ, առանց ուղղակի պատուականութեան իր գրածներուն: Միայնութեանը կարծիք էինք որ սակաւին անթիւսածութեան մէկ նշուրը մնացած էր (Մատուսիս): Ան ալ վերջվորջոյ կը զոյգը զորս ստուտ ամենակալի յօդուածները գրելով պ. Նիկողոսեանի անձնականութեան դէմ: Երկի օրը շարժանական: Միայն վերջին անամթութիւնն ալ ընելու չը տարտանցեալ և Երանի, անուն սրբապի մը թերթին առ օրը արտատար: Երանի քաղաքակրթութեանը լաւագործը Նաւաշորդը Նաւաշորդի Կեր. Տ. Գրիգորոս կոչվողուս Ս. Լճվանձէն գրեր է ս. Պատրիարք հօր, թէ ժամանակ մը չենք Պոլսի կանուղ պ. Կ. Նիկողոսեանի անուն անձը ըրաւ սոս Երանի անց մտնել չէ և պէտք է զգուշանալ իր թրէն (քառաբարա):

Ապաղիփ վաս և իբր զրարարութիւն մը կարելի է գրած ըլլայ այդ փիլիսոփայ կոչվողուսը—Թէպէտ քիչ մը ուշ մնացեր է և Երկի լրագրութիւնն անկ աւել չուտ չարձանագրուի—կարելի է որ Տիարաբէրի առաջնորդ Կերպարապետ Գրիգորոս կոչվողուս Նաւաշորդի Մանուկներն ձեռք ունենին Ի վեր հիմայ ինքը զուրկ եկած ըլլայ և ուղի անոր համբէլ անցնի անոր հրամանով այսպիսի բան մը գրելով: Ինչ, այդ Կոչվողուսներու մէջ տեղ յարաբերական մասնաբաժանութիւններ են, որոնց մեծը չենք օտեր խառնուիլ: Բայց ստուցութիւն և սրբապետութիւնը այնտեղ կրնայ որ Ներսէս Պատրիարքը, երկարակողով որ ընդունած ալ ըլլայ այսպիսի զի մը, կարելի չէ որ Երանի խոսքերն պէտ ըստար արարածի մը ցոյցուցած ըլլայ: Պէտք է որ Ներսէսը ամենին չը ճաննայ այդ տեսակ մարդիկներուն արժողութիւնը և չը զիտնայ թէ ո՞վ է «Մշակ» լրագրի աշխատակիցը և ինչ է անոր անցեալը:

«Մատիս» այս լոկ զրարարական տողերը արտատարելով, ինքը որ գրելի երբէք Երանի: Անկ տեղ չէ արտատպած մինչ ինչայ, կատարելապէս իր շարի ցոյցուց, այն է թէ ինքն ալ Երանի: Երանի և Երանի միջև հաւատարմութեանը արժողութիւնը և չը զիտնայ թէ ո՞վ է «Մշակ» լրագրի աշխատակիցը և ինչ է անոր անցեալը:

Եւ գիտեք ինչպէս Կ. Պոլսոյ նայ լրագրաց բոլոր այս իշխանական զրարքը, Թաքուն մասունքներն են, անամթ զրարարութիւնները պ. Նիկողոսեանի դէմ: Վասն զի սա չը փոխուտ շատ բարձրորդներու պէտ շահ և կանխապէս այս պարտերը, վասն զի անաշտ և կրկնով քննադատեց անոնց վարմունքը: «Մշակ» մէջ, վասն զի երեսուն ազգասիրութեան խարդ գիտակը վար առաւ:

Ճանրմ, ինչ անիտի մարդ է այդ պ. Նիկողոսեանը:

Ճեւները ինչ պատասխան պիտի տան այդ պարտները դատաւորներուն առջև, ուր պիտի կանչուին, կրնեն, հասկնալու համար թէ կարելի է որ և է մէկ մարդ այս կերպով վատանամբաւ առանց սուժելու:

Կ. Ն.

ՄՇԱԿԻ ԶԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՄԻՋԱԶԳՈՒՍԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵՆՑ

Ա. ՊԵՏԵՐՅԱՆԻ, 14 սեպտեմբերի, «A-gence Russe» հաղորդում է, որ օտար լեզուներին հաղորդութիւնները աստորական և ուսուց կայարանի տեսակէն կառայուտ մասին շատ քիչ հաւանական են, ի նկատի ունենալով տարկայ ժամանակը և հանգամանքները:

107-րդ, 14 սեպտեմբերի: Հինգ ժամ

տեղ պատերազմից յետոյ սեպտեմբերի 10-ին յայտնված է յուր-իսան փախա Գերաու:

Խորագիր—հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԹՐՈՒՆԻ

ԳԵՐԱՍԵՆՈՒԱ
Ձը նայելով ներքին դժուարութիւններին